

درس ۷ «ابزار های شناخت»

یکی از مسائل اساسی در حوزه معرفت شناسی این است که: «ابزار شناخت چیست؟»

در وجود انسان ابزار هایی برای شناخت وجود دارد؛ فیلسوفان تلاش می کنند این ابزار ها را شناسایی کنند و قلمرو کاربرد آن ها را معین نمایند.

پیش از معرفی ابزار شناخت و بحث پیرامون هر یک، ابتدا به عبارت زیر دقت کنید؛ به نظر شما گویندگان آن با چه ابزاری آنها را پذیرفته اند؟

۱- سرنوشت هر کس در گرو عملی است که انجام داده است

۲- تاریخ بشر با حوادث تلخ و ناگوار فراوانی آمیخته است

۳- یکی از فرشتگان الهی جبرئیل است که آوردن وحی بر پیامبران را بر عهده دارد

۴- زمین علاوه بر حرکتی که که به دور خود و دور خورشید دارد، حرکتی هم همراه با منظومه شمسی در کهکشان دارد

۵- انسانی که واقعاً خدا را مقصود خود قرار بدهد، اعمالش در جهت رسیدن به او خواهد بود

۶- جهان برای برخی انسان ها حکم قفس را دارد

در پایان این درس باید بتوانید ابزاری که برای درک هر یک از این عبارات استفاده شده را مشخص کنید.

ابزارهای شناخت

۱- حس ۲- عقل ۳- قلب ۴- وحی الهی

۱- حس

اهمیت حواس در زندگی:

۱- ما با حواس پنجگانه با عالم «طبیعت» آشنا می شویم

۲- بسیاری از موجودات و ویژگی های آن ها را می شناسیم

۳- با وجود اینکه گاهی در آن خطا اتفاق می افتد، اما آنقدر برای ما معتبر است که بر پایه آن زندگی می کنیم و از اشیای طبیعی بهره می بریم و نیاز هایمان را بر طرف می سازیم.

سوال مهم؟

یکی از نشانه های ارزش و اعتبار شناخت حسی چیست؟

پاسخ: توانایی حس در شناخت «تفاوت ها و تمایز ها»

سوال؟ شناخت تفاوت ها و تمایز ها چه اهمیتی دارند؟

پاسخ: شناخت تفاوت ها و تمایز ها ی اشیا این امکان را به انسان می دهد که به کمک «عقل» خود از اشیا ی متفاوت ، استفاده های مختلف بکند.

ما برای رفع تشنگی لیوان آب را بر میداریم و برای رفع گرسنگی سراغ غذا می رویم ، این عمل یعنی ما در تشخیص لیوان آب و ظرف غذا اشتباه نکرده ایم.

نکته : حواس انسان فقط قابلیت شناخت جهان مادی را دارد.

۲- عقل

● انسان دارای قوه ای است که به وسیله آن تفکر و تعقل می کند؛

توانایی های عقل:

۱- امور محسوس (شناخت تجربی) ۲- امور نامحسوس الف- درک حالات درونی ب- شناخت عقلی

● انسان به کمک این قوه (عقل) می تواند حقایق را درک کند که توانایی درک آن از راه احساس ممکن نیست

● این حقایق ، هم می تواند امور محسوس و طبیعی را شامل شود و هم امور غیر محسوس و غیر طبیعی

۱- شناخت امور محسوس به کمک عقل (شناخت تجربی)

سوال شناخت تجربی چیست؟

پاسخ: عقل به کمک حواس و تحلیل عقلانی یافته های حسی می تواند به بسیاری از اسرار و رموز «طبیعت» پی ببرد و «قوانین طبیعی» را بشناسد. این نوع شناخت را که عقل با همکاری حس به دست می آورد، شناخت تجربی می گوئیم.

پس شناخت تجربی:

۱- با تحلیل عقلانی «یافته های حسی» است (یعنی زمینه این شناخت، حس است).

۲- با این شناخت بسیاری از رموز «طبیعت» کشف می شود.

۳- با این شناخت بسیاری از قوانین طبیعت شناخته می شود.

مهم: سر و کار این شناخت با «طبیعت و پدیده های طبیعی» است.

سوال؟ شناخت تجربی بر چه قاعده های مهم عقلی استوار است که دانشمندان در هنگام بررسی داده های حسی آن ها را در نظر گرفته و بهره می برند؟

پاسخ: ۱- قاعده عقلی «علیت» — پدیده ها خود به خود پدید نمی آیند ، بلکه هر پدیده علتی دارد

۲- قاعده عقلی «سنخیت بین علت و معلول» — هر پدیده علتی ویژه دارد و از هر چیزی ، هر چیزی پدید نمی آید

۳- قاعده عقلی «یکسان عمل کردن طبیعت» — پدیده های طبیعت در شرایط مشابه نتایج مشابه خواهند داشت

به طور مثال: آب همواره خواص خود را دارد و این گونه نیست که هر روز یک خاصیت متفاوت داشته باشد.

توجه: این قواعد را مبانی یا اصول فلسفی علوم تجربی می نامند زیرا اگر چه پایه تمام علوم تجربی هستند اما خود در هیچ یک از این علوم بررسی نمی شوند و به وسیله تفکر و تعقل دریافت می شوند.

از اولین دانشمندانی که میانی علوم تجربی را پایه گذاری کرد، ارسطو، شاگرد افلاطون بود.

او علاوه بر تبحر در فلسفه یک دانشمند علوم طبیعی (علوم تجربی) نیز شمرده می شد.

از میان فلاسفه اسلامی فیلسوفی که علاوه بر تبحر در فلسفه از دانشمندان علوم طبیعی نیز شمرده می شد، ابن سینا بود.

سوال؟ ابن سینا در زمینه علوم طبیعی چه کرد؟

پاسخ:

۱- در توضیح و تبیین قواعد عقلی علوم طبیعی نقش بسزایی داشت

۲- کتاب های متعددی هم در فلسفه و هم در علوم تجربی نوشت که مورد توجه فلاسفه و دانشمندان علوم تجربی قرار گرفت

۳- در گسترش اندیشه های ارسطو در باره قانون علیت و ابعاد مختلف آن تأملات عمیقی کرد و توضیحاتی را بیان نمود که همچنان قابل استفاده است.

نکته: پس ابن سینا نظرات ارسطو را در باره قاعده های عقلی علوم تجربی خصوصاً «علیت» توضیح داده است.

سوال؟ نظر ابن سینا در باره قانون علیت چیست؟

پاسخ: ۱- ابن سینا توضیح داد که قانون علیت از تجربه و آزمایش به دست نمی آید، بلکه بر عکس، خودش پایه و اساس هر تجربه ای است

۲- این قانون یکی از قواعد اولیه تعقل است که انسان در شناخت هر پدیده ای از آن استفاده می کند.

۲- درک امور نامحسوس توسط عقل:

الف- درک حالات درونی: نیروی عقل علاوه بر استفاده از حواس بیرونی، مانند چشم و گوش، می تواند حالات درونی نفس مانند شادی، درد، محبت، دشمنی، عصبانیت، و خوشحالی را شناسایی کند و در باره آن ها اظهار نظر کند.

مثلاً به کمک عقل خود، علل پیدایش شادی و افسردگی را کشف کند و در باره آن ها توضیح دهد.

ب- شناخت عقلی:

سوال؟ شناخت عقلی چیست و به چه اموری تعلق می گیرد؟

پاسخ: عقل قادر است، بدون استفاده از یافته های تجربی و صرفاً با تفکر و چینش استدلال، به حقایق برسد و دانش هایی را پایه گذاری کند. این قبیل دانش ها را «شناخت عقلی» می گوئیم.

سوال؟ دانستی های کدام علوم از طریق «شناخت عقلی» است؟

پاسخ: بسیاری از دانستی های ریاضی و همچنین دانستی های فلسفه که از طریق حواس و تجربه به دست نمی آیند بلکه فقط از طریق تعقل محض به دست می آیند.

مثلاً: ذات و صفات خداوند را نمی توان با حس و تجربه درک کرد و شناخت آن ها مستلزم بهره گیری از قواعد شناخت عقلی است.

سوال؟ یک استدلال عقلی محض طراحی کنید.

پاسخ:

الف- این جهان را آفریدگاری عالم، حکیم و توانا آفریده است

ب- در علم و قدرت و حکمت او هیچ گونه کم و کاستی راه ندارد

نتیجه: پس جهانی که با استفاده از این علم و حکمت و قدرت ساخته شده است، نیکو ترین و بهترین جهان ممکن است و هیچ گونه کاستی و عیب و نقصی ندارد

فایده شناخت عقلی محض:

۱- این قدرت و توانایی عقل، به انسان این امکان را می دهد که یافته های سودمند در پاره ی کل هستی که امکان درک تجربی آن هرگز وجود ندارد، به دست بیاورد

۲- این یافته های عقلانی را اساس سایر دانش ها قرار دهد

۳- پایه های زندگی خود را بر آن ها استوار سازد

(منظور از یافته های عقلانی همان دریافت فلسفی است که در درس ۱ در آخرین مرحله تفکر فلسفی بیان شد)

۳- قلب

قلب نیز ابزاری است که انسان توسط آن می تواند بی واسطه (بدون نیاز به ابزار دیگر) به حقایق برسد و معرفت کسب کند. این معرفت، «معرفت شهودی» نامیده می شود.

سوال؟ چگونه می توان معرفت شهودی را تقویت کرد؟

پاسخ: از طریق!- ایمان ۲- تعالی بخشیدن به نفس و تهذیب آن ۳- کمال طلبی همراه با عبادات خالصانه

ویژگی های معرفت شهودی:

الف- بی واسطه است- بدون استفاده از تجربه و آزمایش و بدون استدلال عقلی در قلب تجلی می کند

ب- برای دریافت چنین معرفتی سیر و سلوک و تهذیب نفس ضروری است

سوال؟ علت نام گذاری این معرفت به «شهودی» چیست؟

پاسخ: بدان جهت که قلب انسان حقیقت را چنان در می یابد که گویا با چشم می بیند

مثال: سالک الی الله ممکن است بتواند در همین دنیا، آخرت را مشاهده کند؛ علاوه بر عالم طبیعت سایر عوالم را مشاهده نماید و وجود فرشتگان را هم واقعاً بباید.

توجه: شعر حافظ در درس ۷ اشاره به شناخت شهودی دارد

۴- وحی الهی (الله این معرفت نوعی شهود قلبی و بالاترین مرتبه آن است)

• وحی یکی از شهود های قلبی است

ویژگی های معرفت شهودی:

الف- ویژه پیامبران است ب- خداوند از طریق وحی به وسیله پیامبران ، معارفی را در اختیار بشر قرار می دهد که به آن معارف و حیاتی می گویند ج- دریافت کننده وحی پیامبران الهی هستند د- بی واسطه است

نکته: منظور از این که شناخت یا معرفت و حیاتی بی واسطه است یعنی از شناخت حسی یا عقلی استفاده نشده است

ه- بالاترین نوع شهود است (نسبت وحی و شهود قلبی ، عام و خاص مطلق است؛ معرفت و حیاتی شهود است ولی هر شهودی وحی نیست.

سوال؟ چرا وحی نوعی شهود قلبی است؟

پاسخ: زیرا در شهود و حیاتی خداوند حقایق و معانی و حتی گاهی کلمات و عبارات خود را بر قلب پیامبر(ص) نازل می کند و پیامبر آن معانی و کلمات و عبارات را دریافت می کند و هیچ گونه دخل و تصرفی از طرف پیامبر (ص) در آن صورت نمی گیرد.(بر اساس چاپ ۹۹)

معرفت و حیاتی و شهود عرفانی را با هم مقایسه کرده و آن ها را به جهت تفاوت، تفکیک کنید.

معرفت و حیاتی	شهود عارفانه
۱- معرفت و حیاتی نازل شده از جانب خداست	۱-شهود عارفانه مشاهده ی قلبی خود عارف است
۲- معرفت و حیاتی متناسب با علم و حکمت خداوند است	۲- شهود عارفانه به اندازه ظرفیت و توان عارف است
۳- در معرفت و حیاتی چه در مرحله دریافت و چه در مرحله حفظ و نگهداری در ذهن و چه در مرحله بیان، خطایی صورت نمی گیرد	۳- در مرحله حفظ و نگهداری در حافظه و در مرحله توضیح و شرح آن ممکن است خطایی صورت گیرد
۴- هدف هدایت مردم است	۴- به همه می تواند تعلق بگیرد
۵- مختص پیامبران است	

دانش آموزان عزیز اینک بار دیگر عبارات ابتدای درس را مرور کنید و بگویید برای در ک هر کدام از چه ابزاری استفاده شده است.

عبارات:

۱-< وحی ۲-< حس و عقل ۳-< وحی ۴-< حس ۵-< عقل ۶-< قلب و عقل